

## STRESZCZENIE W JĘZYKU POLSKIM:

Niniejsza rozprawa doktorska poświęcona jest analizie wyłaniania się odrębnego, a zarazem pozostającego dotąd na marginesie refleksji krytycznoliterackiej archetypu antybohaterki we współczesnej literaturze Ameryki Północnej – *kobietastrofy*. Mimo coraz wyraźniejszej obecności we współczesnej prozie, bohaterki te, pozbawione życiowego celu, uciekające się do autodestrukcyjnych zachowań, dotknięte afektywnym wyczerpaniem oraz głębokim psychicznym i fizycznym rozchwianiem, nie doczekały się dotąd pogłębionego opracowania, a nawet charakteryzacji w kategoriach odrębnej figury literackiej. W rozprawie dowodzi się, że kobietastrofa stanowi istotny trop interpretacyjny, za pośrednictwem którego współcześni autorzy i autorki podejmują refleksję nad wzajemnie powiązanymi mechanizmami neoliberalnego kapitalizmu, heteropatriarchatu, systemowego rasizmu oraz kultury konsumpcyjnej. Choć bohaterki te wpisują się w długą tradycję literackich przedstawień kobiecego szaleństwa – od gotyckiej powieści XIX wieku i figury „szalonej kobiety” po dwudziestowieczne narracje konfesyjne – nie sposób w pełni wyjaśnić ich doświadczeń wyłącznie za pomocą kategorii psychoanalitycznych, biograficznych czy antypatriarchalnych. Rozprawa proponuje zatem pojęcie *kobietastrofy* jako specyficznie dwudziestowiecznej formacji kulturowej, której pozorna bierność, dysfunkcyjność oraz autodestrukcyjne tendencje ujawniają fundamentalne sprzeczności współczesnego życia społecznego.

Rozwijając i zarazem poddając krytycznej reinterpretacji fundamentalne ustalenia Sandry Gilbert i Susan Gubar, a także późniejsze badania feministyczne inspirowane myślą Michela Foucaulta, rozprawa przyjmuje perspektywę feminizmu posthumanistycznego, ukształtowaną przede wszystkim przez materialistyczną filozofię Rosi Braidotti. W tym ujęciu szaleństwo przestaje być rozumiane jako zindywidualizowana patologia lub wyłącznie psychologiczny stan jednostki, a zostaje zrekonceptualizowane jako zjawisko ucieleśnione i zakorzenione w materialnych oraz społeczno-historycznych uwarunkowaniach ludzkiej egzystencji. Zaburzenia psychiczne doświadczane przez kobietastrofy nie są zatem ani przejawem osobistej porażki, ani dowodem indywidualnej niewydolności. Stanowią raczej materialną manifestację nierówności strukturalnych, a jednocześnie formę oporu wobec systemów, które owe nierówności wytwarzają i podtrzymują. Szaleństwo zyskuje tym samym status kluczowej kategorii interpretacyjnej, pozwalającej ukazać, w jaki sposób współczesna proza demaskuje przemoc wpisaną w neoliberalne modele kształtowania podmiotowości oraz nierównomierny rozkład prekaryzacji wyznaczany przez płeć, rasę i klasę społeczną.

Rozprawa rozwija tę argumentację poprzez kolejne etapy analizy, ukazując, w jaki sposób archetyp kobietastrofy ulega przeobrażeniom wraz ze wzrostem znaczenia dyskusji nad problematyką rasową, podważającej zasadność przywilejów tradycyjnie przypisywanych literackim antybohaterkom. Rozdział drugi poświęcony jest powieściom *The New Me* (2019) Halle Butler oraz *My Year of Rest and Relaxation* (2018) Ottessa Moshfegh, których bohaterkami są doskonale wykształcone, uprzywilejowane białe kobiety z pokolenia millenialsów, uwikłane w afektywne i ekonomiczne mechanizmy późnego kapitalizmu. W odpowiedzi na głębokie poczucie niespełnienia każda z nich podejmuje obsesyjny projekt samoodnowy: Millie dąży do estetycznej samooptymalizacji i pełnej konformizacji wobec wymogów świata korporacyjnego, podczas gdy narratorka powieści Moshfegh wybiera wycofanie się z rzeczywistości zapadając w roczną farmakologiczną śpiączkę – sen konstruowany jako forma biologicznego odrodzenia. Choć strategie obu bohaterek różnią się zasadniczo, obie powieści ostatecznie ukazują fiasko neoliberalnych fantazji o

samotransformacji, dowodząc, że alienacji wytwarzanej przez struktury społeczne nie sposób przezwyciężyć za pomocą zindywidualizowanych praktyk zarządzania sobą.

Rozdział trzeci poświęcony jest powieści Ling Ma *Severance* (2018), w której figura kobietastrofy zostaje zreinterpretowana w perspektywie kapitalizmu rasowego. W przeciwieństwie do swoich białych odpowiedniczek, chińsko-amerykańska bohaterka Candace Chen nie może pozwolić sobie ani na wycofanie się z życia społecznego, ani na bezcelowość, ani na odmowę uczestnictwa w działaniach narzuconych przez mechanizmy produktywności. Jej alienacja zostaje zinternalizowana na drodze rutynowej pracy, wdrażającej dyscyplinę korporacyjną – oraz poprzez doświadczenie kulturowego wykorzenienia. Umieszczając figurę kobietastrofy na przecięciu problematyki rasy, migracji i globalnego kapitalizmu, autorka rozprawy dowodzi, że procesy urasowienia w sposób fundamentalny przekształcają polityczny wymiar tego archetypu. To, co w narracjach poświęconych białym kobietastrofom jawi się jako dobrowolne odrzucenie imperatywu produktywności, w doświadczeniu Candace staje się przymusową formą wytrwałości, która w obliczu rozpadu porządku społecznego przekształca się ostatecznie w kruchą strategię przetrwania.

Ostatni rozdział poświęcony jest powieści Raven Leilani *Luster* (2020), która pozwala na dalsze rozwinięcie modelu kobietastrofy poprzez włączenie w dyskurs perspektywy czarnej kobiecej podmiotowości. Koncentrując się na postaci Edie, autorka śledzi przejawy szaleństwa tej bohaterki w trzech wzajemnie powiązanych wymiarach: strukturalnego uwikłania, ucieleśnienia oraz międzypokoleniowego dziedziczenia. O ile białe antybohaterki mogą doświadczać wycofania lub porażki jako form sprzeciwu wobec neoliberalnych imperatywów, o tyle cierpienie Edie spotęgowane jest przez prekaryzację uwarunkowaną rasowo, odziedziczoną traumę oraz nieustanną konieczność emocjonalnej samokontroli w świetle wymogów społecznej akceptowalności. Powieść ukazuje tym samym, w jaki sposób obciążenia wynikające z kapitalizmu rasowego wpływają na zmianę zarówno samego doświadczenia/doświadczenia szaleństwa, jak i na formy jego literackiej reprezentacji. Odrzucając narracje o uzdrowieniu, godności, czy odkupieńczej roli macierzyństwa, *Luster* eksponuje twórczość artystyczną, podatność na zranienie w relacjach oraz afirmację materialnej abiekcji jako alternatywne sposoby przetrwania i samookreślenia.

Ostatecznie rozprawa dowodzi, że współczesne narracje o kobietastrofach w istotny sposób odchodzą od fatalistycznych trajektorii, które tradycyjnie wyznaczały *modus vivendi* literackich przedstawień kobiecego szaleństwa. Zamiast prowadzić do kary, śmierci lub pełnej reintegracji z dominującym porządkiem społecznym, szaleństwo staje się w nich przestrzenią krytycznej samoświadomości, umożliwiającą bohaterkom rozpoznanie mechanizmów u podłoża ich cierpienia. W całym analizowanym korpusie literackim szaleństwo jawi się nie jako oznaka indywidualnej porażki, lecz jako ucieleśniona, zakorzeniona i politycznie produktywna odpowiedź na współczesne doświadczenie prekaryzacji. Śledząc ewolucję figury kobietastrofy – od uprzywilejowanych białych antybohaterek, poprzez bohaterki doświadczające urasowienia, aż po czarne kobiety – rozprawa ukazuje, że współczesna proza coraz wyraźniej postrzega cierpienie psychiczne jako zjawisko nierozzerwalnie związane ze sprawczością szerszych struktur władzy. Tym samym ustanawia kobietastrofę jako figurę literacką, kluczową dla zrozumienia afektywnych, politycznych i materialnych sprzeczności życia w XXI wieku, a zarazem pokazuje, w jaki sposób współczesne reprezentacje kobiecego szaleństwa projektują alternatywne modele sprawczości, relacyjności i posthumanistycznego stawania się, wykraczające poza ograniczenia neoliberalnej podmiotowości.